

محمد سعید اردوبادی

تبریز مه آلود

(جلد اول)

ترجمہ

رحیم رئیس نیا

مؤسسہ انتشارات نگاہ

«تأسیس ۱۳۵۲»

پیش‌گفتار

محمد سعید اردوبادی را آغازگر رمان تاریخی و تبریز مه‌آلود را سرآغاز این نوع ادبی در تاریخ ادبیات جمهوری آذربایجان به‌شمار آورده‌اند. این اثر چهار جلدی در فاصله سال‌های ۴۸-۱۹۳۳ انتشار یافته است. راهی که م.س. اردوبادی را به تبریز مه‌آلود رساند، از کجاها و چگونه گذشت؟

زایش و بالش

وی در سال ۱۸۷۲، در اردوباد، شهری در کناره چپ ارس و در مقابل شهر سیه‌رود ایران و نزدیک به جلفا به‌دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی را نزد پدرش - که معلمی بود به نام حاجی آقا و به ترکی آذربایجانی و فارسی شعر می‌گفت و دیوانی به عنوان گلشن عرفان از خود به یادگار گذاشته و از اعضای انجمن شعرای اردوباد بوده - شروع کرد. پدر، که تخلص فقیر را بی‌مناسبت انتخاب نکرده بود، تحمل فقر و عوارض آن را نیاورده، هنگامی که محمد نوجوانی ده دوازده ساله بوده، درگذشت و استعداد شاعری و دستنویس دیوان خود را برای فرزند خود به ارث گذاشت...

محمد سعید که برای گذران زندگی مجبور به کار کردن در کارگاه نوغان‌داری شده بود، تحصیل خود را پیش محمدتقی صدقی صفروف، از دوستان پدرش و از بنیان‌گذاران انجمن شعرای اردوباد، ادامه داد. آشنایی با این معارف‌پرور خودساخته و نوآور را یکی از عوامل مؤثر در گام‌گذاری او در راهی به‌شمار آورده‌اند که منازل مختلف آن را بعدها پیمود.

محمد تقی صدقی که در سال ۱۸۵۴ در اردوباد به‌دنیا آمده بود، چند سال از

جوانی خود را در آذربایجان ایران گذرانده، پس از بازگشت به زادگاه خویش در ۱۸۸۵، تشکیل خانواده داده، برای امرار معاش قهوه‌خانه‌ای باز کرد. این قهوه‌خانه در اندک مدتی تبدیل به مرکز تجمع روشنفکران و فرهنگدوستان آن شهر، که ارتباط اقتصادی و فرهنگی‌اش با این سوی ارس کمابیش ادامه داشته، شد. به نوشته محمدعلی صدقی صفروف، فرزند دانشور محمدتقی «در آن قهوه‌خانه اشعار شاعرانی چون سعدی، حافظ، فردوسی، نظامی گنجوی قرائت و تجزیه و تحلیل می‌شده است. در عین حال پدرم روزنامه‌هایی نیز از ایران، روسیه و عثمانی دریافت می‌داشته، که دوستانش آنها را مخفیانه مطالعه می‌کرده‌اند؛ زیرا که عوام‌الناس خواندن روزنامه را گناه و روزنامه‌خوان‌ها را کافر به‌شمار می‌آورده‌اند».

میرزا محمدتقی سرانجام به یاری حسین سلطان کنگرلو، یکی از همفکران خود، مدرسه‌ی اختر را، که نخستین مدرسه با اصول جدید در منطقه‌ی نخجوان بود، در سال ۱۸۹۲ بنیان‌گذاری کرد. م.س. اردوبادی بعدها از این مدرسه به عنوان پرورشگاه معلمان نوآور فردا یاد کرد.

وقتی آوازه‌ی مدرسه‌ی اختر به نخجوان رسید، گروهی از روشنفکران آنجا صدقی را برای تأسیس مدرسه‌ی جدید مصرانه به شهر خود دعوت کردند. بدین ترتیب وی مدرسه‌ی تربیه را در سال ۱۸۹۴ در آن شهر بنیان گذاشت و دو سال بعد آن را به بنای جدیدی که به یاری معارف پرورانی چون حاجی زین‌العابدین تقی‌یف^۱، سرمایه‌دار معروف و سرلشکر اسماعیل‌خان نخجوانسکی - از خاندان معروف کنگرلو، که پس از بازنشستگی در زادگاه خود به فعالیت‌های عمرانی اشتغال داشته، و دختر خورشید بانو ناتوان شاعره‌ی بلندآوازه‌ی عروسش بوده و در ۱۹۰۸، در ۸۹ سالگی درگذشته^۲ - و... ساخته شده بود، انتقال داد.

جالب توجه است که بعضی از ایرانی‌ها نیز در زمره‌ی یاری‌کنندگان به این مدرسه بوده‌اند. چنان‌که حبیب‌الله‌خان مجیدالملک، رئیس تذکره‌های آذربایجان

۱. در مورد کمک حاجی به مدرسه‌ی مذکور، رک: ایران و عثمانی در آستانه‌ی قرن بیستم، رئیس‌نیا، ج ۱، ص ۳۱۷.